

МЕДИЧНІ ТЕРМІНИ В НАУКОВОМУ ТЕКСТІ

Утвердження української мови як державної, її подальший розвиток передбачає активне використання української літературної мови в усіх сферах життя: побуті, науці, засобах масової інформації, діловодстві, у творчості, що пов'язана зі словом. Природа наукових текстів зумовлює значну присутність в них термінів. Упорядкування української термінології в цілому та конкретних терміносистем зокрема залишається надзвичайно актуальною справою як для нормалізаторів мови, так і для її користувачів. За влучним висловом академіка В.М. Русанівського, людина реалізується в культурі праці, в культурі думки й культурі мови. Якість, а отже і переконливість українського наукового мовлення безпосередньо залежить від якості термінів, їх відповідності системі української мови. Як зазначають спеціалісти, з початку 90-х років ХХ століття в українській термінології спостерігається намагання відновити національну ідентичність на всіх мовних рівнях [1].

Проблема частоти українського мовлення, у тому числі мовлення медичних працівників, залишається актуальною. Його нормалізація – справа складна і копітка, проте надзвичайно необхідна, оскільки неблагополуччя у медичній термінології негативно впливає на контакт між пацієнтом і лікарем, підриває авторитет останнього та довіру до нього.

У мові лікарів досить часто вживаються терміносполучення, до складу яких входять прикметники з кінцевими терміноелементами *-видний* і *-подібний*: щитовидна (щитоподібна) залоза, грушовидний (грушоподібний) м'яз тощо. Терміни з кінцевим елементом *-видний* переважають. Тільки оцінка подібних дублетів з точки зору відповідності нормам української літературної мови може показати, якому з них слід надавати перевагу.

У медичних словниках 20-х – початку 30-х років ХХ ст. російські терміноелементи “*-видный*” і “*-образный*” послідовно перекладені українськими суфіксами *-аст(ий)*, *-уват(ий)*, *-оват(ий)*, *-еват(ий)*, *-ов(ий)*, *-ат(ий)*, *-ист(ий)*, *-н(ий)* тощо. Наприклад: щитовидный – борлаковий; клиновидный – клинчастий; грушевидный – грушковатий; дугообразный – луковатий, дужний; шаровидный – кулястий, округлий; гребневидный – гребнистий; шишковидный – гулястий; крестовидный – хрещатий тощо. Словник Бориса Грінченка (1907-1909), “Правописний словник” Григорія Голоскевича (1930) не фіксують жодного слова з афіксами *-видний*, *-подібний*. У процесі “наближення української мови до російської, стирання специфіки української мови в українську медичну термінологію потрапив терміноелемент “*-видний*”. У сучасному українському науковому мовленні він функціонує паралельно з афіксом “*-подібний*”.

Терміноелемент “*-подібний*” відповідає системі української мови, (адже саме слово “подібний” означає “такий, який має спільні риси з ким-, чим-небудь, схожий на когось, щось”, а терміноелемент “*-видний*” означає –

“такий, якого можна бачити; приступний зорові; помітний; ясний, світлий”). В академічному одинадцятитомному “Словнику української мови” (– К., 1970-1980) стаття до слова “подібний” засвідчує, що це друга частина складних прикметників, вона надає слову значення: “який має вигляд, форму того, що назване в першій частині.” Терміноелемент “-видний” є відвертим русизмом і не бажаний в українському науковому мовленні, де слід застосовувати тільки терміни з афіксом -*подібний*: щитоподібна залоза, мечоподібний відросток, клиноподібна кістка, грушоподібний м’яз тощо. Більше того, серед термінів-синонімів бажано надавати перевагу словам без цього афікса: кулясте тіло (а не кулеподібне), гачкуватий відросток (а не гачкоподібний), як це вже зроблено в деяких нових медичних словниках, наприклад, у розділі “Медицина” у полінауковому “Російсько-українському словнику наукової термінології”.

Однією з особливостей сучасної української літературної мови є майже повна відсутність у ній активних дієприкметників, утворених за допомогою суфіксів -*уч-*, -*юч-*. Ці дієприкметники є книжними утвореннями, вони не властиві народній мові, стимульовані книжною традицією, але найбільшою мірою – впливами мов із збереженою системою часового розмежування дієприкметників, зокрема російської. Значна кількість давніх активних дієприкметників теперішнього часу в українській мові трансформувалась у прикметники, наприклад: плавучий, співучий, рижучий, тямучий тощо. Тому мовознавці з початку ХХ ст. наполегливо радять застосовувати власні засоби української мови для передачі конструкцій дієприкметникового типу російської, польської, інших слов’янських мов. Насамперед активні дієприкметники теперішнього часу слід передавати прикметниками або описовими зворотами [2].

У мовні стереотипи медичної галузі під впливом російської мови увійшла значна кількість активних дієприкметників, які трапляються навіть у словниках; наприклад: “рецидивуюча гарячка”, “абсцедуюча пневмонія”, “оперізуючий лишай” тощо. Уживання подібних утворень руйнує автентичну природу українського наукового медичного тексту.

Досить вдалою є спроба повернутися до українських дериваційних моделей в академічному “Російсько-українському словнику наукової термінології” [3]. У цьому словнику зареєстровані активні дієприкметники та терміносполучення з дієприкметниковим компонентом на -*ущ/-ющ-*, -*ащ/-ящ-* залежно від змісту поняття перекладаються віддієслівними прикметниками із суфіксами -*н-*, -*увальн-/-ювальн-*, -*івн-*, наприклад: “рецидивна пропасниця”, “абсцедивна пневмонія”, “оперізувальний лишай”, “дезінфекційний”, “жарознижувальний”, “мийний засіб”, “стисна (стискальна) пов’язка”, “сенсипілізувальний ефект”, “стимулювальна, гальмівна гормонотерапія”, “коригувальна гімнастика”. Лише у поодиноких випадках словник подає дієприкметники на -*уч-* / -*юч-*, які вже втратили дієслівні ознаки і є прикметниками: прогресуюча катаракта, стригучий лишай, фіксує пов’язка, блукаюча нирка. У мовній практиці фахівців бажано дотримуватися рекомендацій цього авторитетного видання.

Нерідко уваги вимагає уживання навіть одного слова, мовні характеристики якого можуть впливати на загальне забарвлення усного тексту. Так, українські словники другої половини ХХ ст. фіксують два відповідники до російського слова “татуировка”. Це слова “татуювання” і “татуїровка”. Звертає на себе увагу той факт, що суфікс *-ір/-ир-*, який є в цьому слові, був використаний в українських словниках у тридцятих роках під впливом російської мови, яка запозичила його з німецької. До цього часу українське мовознавство не рееструвало у словниках лексем із суфіксом *-ір/-ир-*. Наприклад, у “Правописному словнику” Г.Голоскевича слова вживалися без цього суфікса: татуювання, маршування, телеграфування, дресувати тощо. Отже, суфікс *-ір/-ир-* в українській мові можна трактувати як русизм і його у мовленні бажано уникати. Тому з пари слів татуїровка – татуювання треба застосовувати термін “татуювання”. Наприклад: “професійне татуювання”, “татуювання рогівки” тощо.

У професійних текстах слід бути надзвичайно уважним до уживання термінів та термінологічних сполук і сполучень. Це допоможе уникнути численних калюк з російської мови, зробить мовлення якісним, а відтак і переконливим. Наведемо декілька найбільш поширених українських відповідників до російських термінів.

Складовій частині російських термінів “крупно” в українській мові відповідає складова частина “велико”, наприклад: *крупноклеточный* – великоклітинний; *крупнопористый* – великопористий. Складовій частині російських термінів “мелко” відповідає частина термінів “дрібно”, наприклад: *мелкоклеточный-дрібноклітинний*; *мелкозернистый-дрібнозернистый* тощо. Російським префіксам *без-(бес-)* відповідають у складі українських термінів префікси *не-* та *без-*, наприклад: *безвредный-нешкідливий*; *безжелтушный-безжовтяничний*; *бесплодие-неплідність (безплідність)*; *бессознательность-непритомність* тощо. Російському префіксу *вне-* відповідає у складі українських термінів префікс *поза-*, наприклад: *внебольничный-позалікарняний*; *внебрюшинный-позаочеревинний*; *внематочный-позаматочний* тощо. Російські префікси *внутри-*, *противо-* в українській мові слід замінити префіксами *внутрішньо-* та *проти-*, наприклад: *внутривенный* – *внутрішньовенний*, *внутриклеточный* – *внутрішньоклітинний*, рос. *противо-* – укр. *проти-*: *противотуберкулёзный* – *протитуберкульозний*, *противоядие* – *протиотрута*.

Отже, у професійному мовленні слід уникати термінів з елементами “-видний”, “крупно-”, “мелко-” та префіксів *вне-*, *внутри-*, *противо-* як русизмів. Прикметникам або описовим зворотам надавати перевагу перед активними дієприкметниками теперішнього часу, що відповідає природі української мови. Увага до медичних термінів сприятиме якості українського наукового мовлення.

1. Городенська К. Проблеми словотвірної ідентичності в українській термінології // Українська термінологія і сучасність. Зб. наук. праць. – К., 1998. – С. 10.
2. Винник В., Годована М. Дієслова в системі галузевої термінології та їх відобра-

- ження в термінологічній лексикографії // Українська термінологія і сучасність. Зб. наук. праць. – К., 1998. – С. 209.
3. Російсько-український словник наукової термінології. Біологія. Хімія. Медицина. – К., 1996.